

מבט על, גיליון 610, 29 בספטמבר 2014

סתיו 2014: מבט מעמאן

פארה יוסף

על אף המהומה הפוקדת את האזור הזה של העולם על ספו של סתיו 2014, ממלכת ירדן מהווה כיום אי של ביטחון ויציבות. עם זאת, אי הסדר המדיני והביטחוני השורר בימים אלה בעיראק ובסוריה, לצד אי היכולת למצוא פיתרון צודק לסכסוך הישראלי-פלסטיני, יצרו סביבה טעונה התומכת בלוחמנות ובקיצוניות. איום מתפתח זה מציב אתגרים חסרי תקדים בפני הממלכה ההאשמית של ירדן ובראשם – ההתמודדות עם קיצוניות שעברה תהליך של נרמול.

בראיון לעיתון אל-חאד ציין מלך ירדן, עבדאללה השני, כי החזית הפנימית בארצו חסינה מפני אידיאולוגיות קיצוניות וכופרות, שכן הקרקע הפורייה של הקונפליקט העדתי שממנה אידיאולוגיות אלה ניזונות אינה זוכה לאהדה בממלכה. ראש הממשלה לשעבר, מערוף אל-בחית', מסכים עם השקפה זו ומוסיף, כי בירדן לא קיימת סכנה של ממש להתגבשותן של מיליציות מיליטנטיות כדוגמת דאע"ש, זאת בשל שלוש סיבות. הראשונה, לרשות ירדן עומדות יכולות הגנה עצמית חזקות, שהשתפרו לפני כעשור, כאשר מנהיגיה זיהו את האיומים החדשים של הלוחמה הבלתי קונבנציונאלית. הממלכה השכילה לפתח אז כוחות שיתמקדו ביעילות התמרון ובדיוק הלחימה, ואליהם נלווה מודיעין אמין, שיש לו מוניטין של איתור קבוצות קיצוניות, המתיימרות לפעול באזור. השנייה, המאפיינים הגיאוגרפיים של המדבר המזרחי והמדבר הצפוני רחב הידיים ועצום הממדים, מהווים מכשול טבעי. השלישית, המבנה הפנימי של המדינה האסלאמית/דאע"ש הוא חלש, והארגון אינו מצליח לנצל עד תום את מאגרי הנשק של הצבא העיראקי שעליהם הוא שם את ידו.

גורם אחר שאותו יש לקחת בחשבון הוא התנהגותו הפרגמטית של דאע"ש בבואו לבחור את הקרבות שבהם הוא היה מעורב ובעת הערכתו את העוצמה של אויביו, מה שמצביע על כך, כי ירדן מצויה מחוץ לחישוביו, לכל הפחות בעתיד הנראה לעין.

אולם, המזכיר הכללי של תנועת חיזבאללה, חסן נסראללה, ציין, כי דאע"ש עלול להפוך לאיום בעבור ממלכת ירדן, שכן "בכל מקום שבו יש מאמינים באידיאולוגיה של דאע"ש קיים בסיס להתפתחותו של הארגון, וזה המצב השורר בירדן..." תוך שהוא הסב את תשומת הלב לשגשוג של קבוצות התומכות בדאע"ש במקומות שונים במדינה, בין אם בתוככי מחנות הפליטים הפלסטינים ובין אם בסאלט ומאען. ואכן, מאז השבעתו של אבו בכר אל-בגדדי לכליף המוסלמים, פרסו תומכיו בעיר מאען את שלטי התמיכה בו ואף היללו אותו בשיריהם. בעיר זרקא, התקבצו ביום הראשון של חג עיד-אל-פיטר תומכי ארגון דאע"ש, נתנו פומבי לסיסמאותיו על גבי שלטים והנעימו בשירה למען המדינה והאמיר שלהם. בה בעת, מנהיג התנועה הסלפית ה-ג'יהאדיסטית בירדן, אבו מוחמד אל-תהווי, נשבע אמונים לאל-בגדדי ורשת Al-Jazeera דיווחה, כי מספר האזרחים הירדניים הנלחמים בשורות ארגוני דאע"ש ואל-נוצרה בסוריה כבר הגיע לאלפים.

על פניו, אפשר היה לקבל את הרושם שלפיו התמיכה הקיימת בדאע"ש בירדן היא משמעותית, אולם היא אינה מגיעה לממדים שמצדיקים לראותה כמדגרה חברתית. ראש ממשלת ירדן לשעבר, אל-בחית', הוסיף וציין, כי יש לצאת מתוך הנחה, כי הסביבה הכלכלית – הכוללת שיעורי עוני גבוהים, אבטלה ותופעות של הזנחה באזורי הפריפריה – תיצור, ככל הנראה, את התנאים ה"נכונים" לקידום האידיאולוגיה של דאע"ש בקרב השבטים הירדניים, אולם הדבר צפוי ליצור אי-יציבות אסטרטגית

בטווח הקצר בלבד. האיומים הנשקפים מהארגון מוגבלים להסתננות אפשרית של הארגון לתוך גבולות המדינה, כדי לבצע בה מבצעים, כפי שהדבר אירע בשנת 2005 (כאשר סדרה של פיגועי תופת מתואמים, שארגון "אל-קאעידה בעיראק" של אבו מוסא זרקאווי, נטל אחריות לביצועם, גבתה את חייהם של 60 קורבנות וגרמה לפציעתם של 115 איש נוספים בעמאן), לניסיון פגיעה באינטרסים ירדניים בחו"ל, או לניסיון ההחייאה של תאים רדומים במטרה לעורר אי-שקט באזורי הספר.

נכון לעת הזאת, מהווה ירדן חלק מן הקואליציה הבינלאומית שאורגנה בהנהגתה של ארצות הברית, כדי ללחום בדאע"ש, ועובדה זו כשלעצמה עלולה להוות איום פוטנציאלי נוסף. אם לא יעלה בידי הקהילה הבינלאומית להביס את הטרוריסטים באמצעים צבאיים ומדיניים, שבהם זו תנקוט במינונים שווים ובמקביל, יהיו התוצאות בשטח שליליות למדי, מה שעלול להוביל גם לעלייה בביטויי האהדה לקבוצות רדיקליות. לא יהיה זה מפתיע, אם כן, אם דעת הקהל הירדנית תתחיל להפגין אז את תמיכתה בקהילות סוניות הן בסוריה והן בעיראק.

יתר על כן, אם הסכסוך באזורנו יתדרדר במקביל לכישלון התהליך המדיני המתקיים בעיראק, צפוי מספר משמעותי מאוד של פליטים עיראקיים להתווסף למיליון ורבע הפליטים הסוריים השוהים כבר עתה דרך קבע במחנות בממלכת ירדן. ללא קשר להעלאת הערכות שונות ומספרים סותרים באשר לשינויים דמוגרפיים פתאומיים, שהתחוללו במדינה בשנים האחרונות, יהווה גל פליטים נוסף מעין זה מעמסה כבירה על תשתיות החינוך והבריאות של ירדן, כמו גם על תשתיותיה האחרות. התממשות תרחיש זה נחשבת לסיוט בעבור הירדנים הנאבקים כבר עתה באוכלוסיית הפליטים, השוהה במדינתם.

אומדן העלות הנוספת שהייתה כרוכה באירוח הפליטים הסוריים הוא 2.1 מיליארד דולר (ארצות הברית) בעבור שנת 2013 ו-3.2 מיליארד דולר נוספים בעבור שנת 2014. זאת, בעוד שממלכת ירדן קיבלה סיוע בינלאומי שנועד לתמיכה בפליטים אלה בסך של 777 מיליון דולרים בלבד (לא יותר מ-15% מן העלות הכוללת) כאשר השיעור הנותר של 85% מן העלות מכוסה על ידי ממקורות עצמיים, מה שמפעיל לחצים נוספים על תשתיות הבריאות, החינוך והמים, כמו גם על הצורך בסבסוד מוצרי יסוד, הנדרש הן על ידי תושביה של ירדן והן על ידי האוכלוסייה הסורית. יתר על כן, אזורי ירדן מתמודדים באחרונה בתחרות גוברת בקבלת משרות ובהשגת דיור בר-קיימא. פרויקטים חיוניים רבים נדחו כתוצאה מעתודות ההוצאה הציבורית הבלתי מספיקות של אוצר המדינה והיעדר הקצאה כספית מתאימה, זאת בהתחשב בעובדה שלפיה 21% מן ההוצאה הממשלתית מופנית בימים אלה לצרכי ביטחון צבאי, בעוד ש-22% נוספים מחולקים בין צרכי מגורי הבריאות, החינוך והתעסוקה.

לירדן יש היסטוריה של התנגדות לקיצוניות והיא מציגה מודל של דו-קיום ושל קבלת האחר. עם זאת, לאחרונה החלה לצמוח תופעה של נרמול הקיצוניות, שאותה אפשר לקשור לאי-צדק חברתי, לדחיקה כלכלית לשוליים ולכישלון במציאת פתרון צודק לסוגיה הפלסטינית.

כל ההשלכות שנמנו לעיל נותנות את אותותיהן על מצב הרוח הציבורי, תוך יצירת סביבה מתוחה, המהווה כר נוח לצמיחתן של אידיאולוגיות קיצוניות במזרח התיכון.

להלן שלושה מהלכים שבאמצעותם אפשר יהיה לסייע במניעת ההתפתחויות השליליות שנמנו לעיל: א. על הקהילה הבינלאומית יהיה לתרום את חלקה כדי לסייע לירדן להתמודד עם המעמסה הכלכלית והחברתית הכבדה של אירוח הפליטים בשטחה; ב. קידום האינטגרציה בין ערכים ירדניים לבין ערכים דמוקרטיים, כגון פלורליזם, גיוון, מתינות, נקיטת יוזמות בתחומי זכויות האדם ושלטון החוק, יחד עם התחייבות ליישום רפורמות; ג. האצת הצעדים אותם יש לנקוט כדי לאמץ תוכנית שלום כוללת וצודקת על בסיס פיתרון של שתי מדינות, בין ישראל לבין פלסטין, כדי להביא לסיומו את הסכסוך האזורי הרחב יותר ולהשליט ביטחון ויציבות באזורנו.

פארה יוסף, הייתה מעורבת עד כה במספר מיזמי מחקר שנוהלו יחד עם CAN – המרכז למשא ומתן יישומי במכון למחקרי ביטחון לאומי, שבו היא הייתה פעילה כמתמחה.